

Veit Dietrichs kollektbønner i Alterbogen af 1992

Børge Haahr Andersen

Rektor på Dansk Bibel-Institut og lærer i praktisk teologi samt daglig leder af Fjellhaug
International University College Copenhagen

bha@dbi.edu

Resumé:

Artiklen præsenterer Veit Dietrichs bønner, som han udgav første gang i 1543 som en del af en prædikensamling. Veit Dietrich var én af Luthers sekretærer og nært tilknyttede studenter, blandt andet kendt for at have samlet og udgivet en Huspostille af Luther.

Veit Dietrichs bønner blev en del af den danske og norske kirkes liturgi, da biskop Peder Palladius i 1556 lavede den første alterbog efter reformationen. I 1992 kom en ny gudstjenesteordning i Den danske folkekirke. Artiklen analyserer Veit Dietrichs bønner og argumenterer for, at de er uopslidelige i deres indhold. Temaer som menneskets grundproblem synden samt frelsen i Jesus Kristus er centrale i bønnerne, og bønnerne er trinitariske i deres tilsnit. Veit Dietrichs bønner har været udsat for kritik de senere årtier, men forfatteren mener, at det mere skyldes uenighed om indholdet end den pædagogiske form. Bønnerne kan med få sproglige justeringer stadig bruges og være forståelige.

Keywords:

Veit Dietrich – kollektbønner – gudstjenesteordning af 1992 – Kristuscentrerede bønner - trinitarisk teologi

Indledning

En af Luthers studenter og personlige sekretærer hed Veit Dietrich (1506-1549). Han nedskrev og samlede en række af Luthers prædikener først i 1530'erne og udgav dem i 1545 med Luthers godkendelse og forord. Luthers Huspostille er altså Lutherprædikener for denne husstand, som regel holdt om fredagen, nedskrevet og bearbejdet af Veit Dietrich, men godkendt af Luther, sådan at man må formode, at Luther sagde god for indholdet og gengivelsen. Denne Huspostille blev i let bearbejdet form udgivet på tysk seks år efter Luthers død og to år efter Veit Dietrichs død. Året efter blev den første gang oversat til dansk i 1552. Mere kendt i dansk sammenhæng blev Veit Dietrichs bønner til kirkeårets søn- og helligdage. De blev oversat til dansk i 1552 og udgivet i den første danske Alterbog af Peder Palladius i 1556. Luthers Huspostille har ført en tilbagetrukket rolle i danske oversættelser af Luthers skrifter, men blev nyoversat af Finn B Andersen i 2016 efter

Veit Dietrichs originaltekst og ikke i den bearbejdede tyske udgave fra 1551. Også Peder Paladius' Alterbog af 1556 findes på hjemmesiden lutherdansk.¹

Veit Dietrichs bønner har derimod fået en central placering i den danske og norske gudstjenesteordning. Det skyldes, at den danske biskop Peder Palladius i 1556 lavede den første danske og norske alterbog med faste læsninger af epistler og evangelietekster til alle søn- og helligdage i året. Alterbogen lå i forlængelse af Kirkeordinansen af 1539, som tilrettelagde gudstjenesten m.v. i den danske og norske kirke. Peder Paladius valgte som indledning forud for epistellæsningen at bringe to kollektbønnerækker. Den ene var en dansk oversættelse af de gamle katolske missalebønner. Ved at bønnerne udkom i en dansk oversættelse i stedet for i en latinsk, fik disse en fornyelse. Missalebønnerne var korte og fokuserede på et emne. Disse missalebønner fik ikke en særlig central rolle i reformationskirken i Danmark og Norge. Dog er de blevet genoversat og genudgivet i den nuværende danske alterbog af 1992 som en valgmulighed for fast bøn ved gudstjenestens indledning.

Peder Palladius valgte som den anden mulighed for faste bønner at genudgive Veit Dietrichs afsluttende bøn på Luthers huspostiller og lade dem indgå som en mulighed for at bede en fast kollektbøn. På den tid var bønnerne helt ukendte, men de fik en stor gennemslagskraft og er i mere end 400 år blevet bedt hver søndag til højmessens i danske kirker. I den norske gudstjeneste findes de også stadig som en mulighed, men bruges ikke så fast som i den danske kirke.

I 1688 udkom en nyrevideret alterbog for Danmark og Norge, "Danmark og Norges Kirke-Ritual, redigeret og indledt med bemærkninger af biskop Hans Bagger. Denne alterbog bibeholdte Veit Dietrich-bønnerne. Indholdsmæssigt bibeholdte den danske kirke denne alterbog indtil 1908, hvor der blev foretaget endnu en revision. Efter et langt forarbejde med prøvealterbog m.v. kom i 1992 den alterbog, som stadig er i brug i den danske folkekirke. Denne indeholder de gamle missalebønner i en ny oversættelse samt en sproglig revideret version af Veit Dietrich-bønnerne. På den måde har en biperson i forbindelse med den lutherske reformation kommet til at spille en hovedrolle i den danske og norske liturgiske tradition. Essensen af Luthers prædikener, den såkaldte huspostille fra 1530'erne, blev således omsat til korte og centrale bøn af Veit Dietrich. Disse bønner har i 450 år været en del af gudstjenestens indledning i dansk og norsk gudstjenestetradition.

Alterbogen af 1992².

Den danske gudstjenesteordning af 1992 er bygget op i 23 led med følgende fire hovedpunkter:

I. INDLEDNING 1 Indgang (Præludium) 2 Indgangsbøn 3 Indgangssalme 4 Hilsen 5 Indledningskollekt

¹ <http://www.lutherdansk.dk/Huspostillen%202017/index.html>

² Gudstjenesteordning for Den Danske Folkekirke. Den Danske Alterbog. Autoriseret ved kgl. resolution af 12. juni 1992. Det Kgl. Vajsenhus, København 2010

II. ORDET 6 Læsning fra Det gamle Testamente 7 Salme mellem læsningerne 8 Læsning fra Det nye Testamente 9 Trosbekendelse 10 Salme før prædiken 11 Evangelielæsning 12 Prædiken 13 Kirkebøn 14 Salme efter prædiken

III. NADVER 15 Nadverbøn 16 Fadervor 17 Indstiftelsesordene 18 Nadvermåltidet

IV. AFSLUTNING 19 Slutningskollekt 20 Velsignelse 21 Udgangssalme 22 Udgangsbøn 23 Udgang (Postludium)

Det, som er nyt i forhold til tidligere alterbøger, er, at nadveren er integreret i en normal højmesse. I min barndom og ungdom var nadver noget, der fandt sted én gang månedligt. Til gengæld fyldte prædikedelen af gudstjenesten betydeligt mere, end den gør i dag. For det andet blev der i 1992 indføjet faste læsninger fra Det gamle Testamente. Tidligere havde man forsøgt med enkelte GT-læsninger fx i adventstiden, men nu havde man en komplet GT-tekstrække som supplement til begge af de to tekstrækker, som man siden 1885 har haft i den danske tradition.

Ved at være placeret i gudstjenestens indledning kommer Veit Dietrich-bønnerne til at indtage en central placering i gudstjenesten. Sammen med den indledende salme kommer kollektbønnen til at slå gudstjenestens tema an. Egentlig blev bønnerne til i en personlig eftertanke hos Luther-studenten, Veit Dietrich, efter evangelielæsning og prædiken. Men i den danske og norske tradition blev bønnerne skudt frem i gudstjenestens indledning, sådan at bønnerne foregriber det, som er pågældende søndags særlige tema.

I det følgende vil jeg præsentere Veit Dietrich-bønnerne, sådan som de fremtræder i den seneste revision i Salme- og alterbog. Det betyder, at jeg ikke forholder mig til den historiske udvikling fra de oprindelige tyske bønner til den danske gengivelse i 1992. Jeg sammenligner heller ikke bønnerne med de nyere kollektbønner, som er kommet til på mere privat initiativ eller i tillæg til alterbogen, selv om dette kunne være nok så relevant. Jeg præsenterer derimod Veit Dietrich-bønnerne som en central del af den liturgiske tradition i den danske gudstjenesteordning. Jeg forsøger at vurdere, om disse bøger stadig er egnede til at række ud til nutidens mennesker, der er havnet på kirkebænken næsten 500 år efter, at bønnerne blev til.

Veit Dietrich-bønnernes form og indhold

Indledning, afslutning, opbygning

Den normale indledning er: *Herre, vor Gud, himmelske fader*. Enkelte gange er det: *Almægtige, evige Gud* (Palmesøndag, 10. søndag efter Trinitatis, 12. trin, 19. trin, 21. trin, 22. trin, 24. trin). Fire gange er den indledende påkaldelse kristologisk: *Vor Herre Jesus Kristus* (Skærtorsdag), *Herre, Jesus Kristus* (Kristi himmelfartsdag), *Herre, Jesus Kristus, du den almægtige Guds Søn* (Pinsedag), *Vor Herre Jesus Kristus, du den levende Guds søn* (5. trin). Det gennemgående er, at det er Gud, den Almægtige og evige, der påkaldes. Eller Kristus som den ophøjede Herre og konge. Der bruges ikke den nære og familiære tiltale af Gud, sådan som Paulus gør det med betegnelsen "Abba". Det er heller

ikke Kristus som bror og ven og den, der i et og alt blev som sine brødre, der påkaldes. Men det er den ophøjede Kristus. Han, som er Herre.

Kollekterne lægger op til at tiltale Gud som den ophøjede og anderledes i forhold til os mennesker. Dette rummer en vigtig bibelsk pointe, som også er tydelig gennem kirkens historie, men som godt kan være fremmed for en teologi, som betoner Gud som en nær familiær relation, som man må skælde ud på og betro sig til, men som ikke længere betones som den ophøjede og evige. Spændingen i det bibelske gudsbillede er, at Gud er den evige og den nære, den ophøjede og den inkarnerede, Gud er lysenes fader og de troendes Abba. Mens mange nutidige bønner og sange betoner det sidste, ligger tyngden hos Veit Dietrich på det første.

Afslutningen på bønnen er en trinitarisk lovprisning på baggrund af visheden om de troendes evige salighed: *som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed*. Denne afslutning er identisk med essensen i de middelalderlige missalekollekter og genfindes i mange nyere kollekter. I bønnens form betones, at Faderen er Gud, Sønnen er Gud og Helligånden er Gud. Samtidig er der én og kun én sand Gud fra evighed til evighed. Både en jøde og en muslim vil kunne relatere sig til den indledende tiltale: *Almægtige evige Gud*. Men sluthyldesten til Gud afviger fra jødedom og islam på to måder. For det første betones troens vished. Vi kan for Jesu skyld ikke blot håbe på at blive evigt salige, men vi kan have vished herom. For det andet nævnes i bønnens form treenighedens mysterium. Gud er både Faderen, Sønnen og Ånden og dog er der kun én sand Gud. Treenighedslære og soteriologi er knyttet sammen. Luthers reformatoriske opdagelse knyttes sammen med den fælles kristne treenighedslære. Fordi Gud er Faderen, Sønnen og Ånden, har Guds gerning frelsende betydning og kan give vished om evigt liv. Treenigheden udfoldes ikke som et lærepunkt, men som en lovprisning, en bøn og en hyldest til Gud.

Ofte, men ikke altid indeholder bønnerne tre led. Vi takker dig ..., vi bekender for dig ..., vi beder dig ... Andre gange er der kun to led, tak og bøn. Af og til føjes en konkret forventning sammen med bønnens hoveddel. Vi beder dig, hjælp os at ... , så at ... Bønnerne slutter altid med visheden, håbsdimensionen, den evige salighed på baggrund af den treenige Guds gerning.

Veit Dietrichs vinkel: *denne salige tid* (13 trin)

Visse kollekter har en så generel form, at de har fået en særlig placering i gudstjenesten. Takkebønnen for dåben 4. søndag i advent bruges i forbindelse med gudstjeneste med dåb som afsluttende kollekter. Ved en gudstjeneste uden nadver bruger man ofte kollekten til 13. søndag efter trinitatis: *Herre, vor Gud, himmelske fader! Vi takker dig af hjertens grund, fordi du har ladet os leve i denne salige tid, da vi kan høre dit hellige evangelium, kende din guddommelige vilje og dit faderlige hjerte og se din søn, Jesus Kristus*. Veit Dietrich voksede op i den katolske tid forud for Luthers reformatoriske opdagelse. Som helt ung blev han grebet af Luthers nyopdagelse af evangeliet. Han blev en flittig tilhører til Luthers prædikener og fik en betroet opgave med at nedskrive og videregive nogle af disse prædikener. Da Luther kort før sin død godkender og skriver forord til sin

huspostille, bliver Veit Dietrich et redskab til, at det hellige evangelium i Luthers prædikener bliver bevaret og videregivet til eftertiden.

Der ligger derfor et eksistentielt element bag Veit Dietrichs formulering. Han er én af dem, der lever i den salige tid, hvor evangeliet forkyndes, efter at det har været spærret inde og hæmmet af det babyloniske fangenskab, som pavekirken havde lagt over det. Når der bruges udtryk som, at *vor synd og onde samvittighed fordømmer os* (nytårsdag), er det en grunderfaring i Luthers eget liv. Men også i studenten og sekretæren Veit Dietrichs møde med lov og evangelium i prædikenen. Når Melanchthon i Augustana siger, at dette forstås kun i lyset af de anfægtede samvittigheders kamp, så udtrykker det den fælles grunderfaring, som var baggrunden for alle, der var med i den evangeliske bevægelse. At Kristus er frelser, nævnes ikke som blot et læremæssigt udsagn, men som en redningskrans, som en druknende kan klamre sig til.

Når Veit Dietrich omtaler *den salige tid*, så er det på baggrund af, at han oplever det som et unikt privilegium, at han blev involveret i den evangeliske bevægelse. Hans kollekthønter er gennemsyret af den erfaringsdimension, at glæde og vished om den evige salighed er et privilegium, som han gerne i bønnens form vil videregive til alle, der lytter til Luthers prædikentekster³.

Tekstnærhed

Bønnerne er meget generelle i deres form. Det betyder, at de som regel uden problemer også kan bruges til 2. tekstrække, som blev til i 1885 i en indholdsmæssig tilknytning til temaerne i første tekstrække. Første søndag i advent er evangelieteksten Jesu indtog i Jerusalem. Bønnen nævner, at Kristus kommer til os som konge for at befri os fra synd og død og Satans tyranni. Der bedes om, at vi ikke som verden må tage anstød af hans fattige skikkelse og foragtede ord. Denne bøn giver også god mening som indledning til 2. tekstrække, hvor evangelielæsningen handler om Jesus i Nazaret synagoge. Kristus er den salvede konge, men hans ydre skikkelse er hans fattige opvækst i Nazaret.

Anden søndag i advent advares i bønnens form mod, at *vores hjerter ikke sløves af frådseri og drukkenskab og dagliglivets bekymringer*, en direkte allusion til ordlyden i evangelielæsningen (Luk 21,34). Det overordnede tema er Jesu genkomst, og dette tema går også igen i bønnerne. 3. søndag i advent griber bønnerne et enkelt ord fra prædiketeksten, nemlig det med at *forarges* over Kristus og hans ord. 4. søndag i advent er kollekten en takkebøn for dåben og en bøn om altid at blive i troen og i dåbens nåde. Dåben er et af flere temaer i prædiketeksten. Måske ikke hovedtemaet som i bønnerne. Anden juledag nævnes i kollekten, at Gud lod *den hellige Stefan lide* og knytter på den måde til ved Sankt Stefans dag og epistellæsningen. Julesøndag nævnes, at Gud gennem Simeon forudsagde, *at din søn, Jesus Kristus, er sat til fald og oprejsning for mange i Israel*. Nytårsdag er kollekt igen primært knyttet til epistellæsningen, at Gud har givet sin Søn *ind under loven, for at han med sin*

³ Jeg nævner dette som en alternativ forståelse til Anne Sophie Seidelin, som forstår Veit Dietrich-kollekterne som en læremæssig befæstelse af lutherdommen, der for eftertiden blev oplevet selvfølgelig og kedelig. De udtrykker rettroenhedens lov, ikke mindst i den oversættelse og gengivelse, der var de næste århundreder. Anne Sophie Seidelin: *Indledning til kollekthønter*, i Indledning. Forslag til Alterbog, betænkning nr. 1052, København 1985, 43.

*fuldkomne lydighed skulle ... Her er det ikke den korte prædiketekst med Jesus som frelser, der fremhæves, men epistellæsningen om Kristus, som ved sit komme gik ind under loven. Helligtrekongers søndag taler bønner om *dit hellige ord som den rette stjerne, der viser os barnet Jesus*, og senere *ligesom vismændene følger denne stjerne*.*

1. søndag efter Helligtrekonger handler kollekten om forældreansvaret og forældrene som vejledere for deres børn. 2. søndag efter Helligtrekonger er temaet ægteskabet mellem mand og kvinde. Her har man i den nuværende alterbog ændret epistellæsningen til 1. tekstrække, sådan at den ikke længere handler om forældreansvaret, og 3. søndag efter Helligtrekonger har man givet to kollektforslag, hvor kun den sidste handler om ægteskabet. Luthers tanke var, at der disse tre søndage skulle prædikes om den kristne familie, forældreskab og ægteskab. Dette smitter af på Veit Dietrich-kollekterne, men her har man i sidste revision af alterbog ændret vinklen, så det mere handler om åbenbaringstiden end om livet i kald og stand.

Med disse eksempler har jeg tydeliggjort, hvordan Veit Dietrich knytter til ved ord og temaer i den aktuelle prædiketekst, men samtidig generaliserer og aktualiserer teksten. Som de vise mænd i sin tid lod sig lede af stjerner og af skriftordet til Betlehem, sådan skal vi i dag i gudstjenesten lade Guds ord være et lys, som leder os til Kristus, for at vi kan give ham vores tak og tilbedelse. Som Kristus i sin tid red ind i Jerusalem og lod sig hylde som konge, sådan besøger han os i dag gennem sit nærvær i gudstjenesten, for at vi kan hylde og modtage ham som konge. Luthers prædikener er præget af, at der ofte er meget kort tid fra den historiske udredning af den daværende situation til nutidens modtagere i kirkerummet. Prædikenen kan omtale fortidens tilhørere, men når hurtigt til en aktuel tiltale af den nutidige tilhører. Denne tone er opfanget og gengivet i Veit Dietrichs bønner, hvor Jesu daværende forkyndelse og Jesu ords aktuelle tiltale til den nutidige tilhører bliver en enhed i kollekten.

Når det handler om Jesus som tolvårig i templet, kan man vælge at betone åbenbaringsaspektet: Jesus kalder for første gang Gud sin fader og templet sit hjem. Eller man kan som Luther vælge Jesu jordiske forældre som vinkel og deres positive eksempel med hensyn til at oplære deres søn i Guds ord og vilje. Søndagen efter kan man igen betone åbenbaringsaspektet. Ved brylluppet i Kana åbenbarer Jesus sin herlighed. Eller man kan som Luther betone, at Jesu første under skete ved et bryllup, og underet bekræfter det syn på ægteskabet, som Jesus senere gav udtryk for, og som Luther giver mund og mæle i sin prædiken. Her vælger Veit Dietrich at betone de samme temaer i bønner, som Luther gør i sine to prædikener, selv om prædiketeksten også indeholder andre temaer.

Ved at placere disse fællesbønner i gudstjenestens indledning bliver de samtidig en angivelse af det tema og den vinkel, som lærerfaderen Luther havde over de tekster og den søn- eller helligdag, det handler om. Der er ingen tvivl om, at bønnerne passer bedre til første tekstrække, som de er skrevet til, end til den tekstrække, der kom til 300 år senere. Men fordi bønnerne er så generelle i deres form, forhindrer teksttilknytningen normalt ikke en brug af kollekterne til anden tekstrække.

Veit Dietrich-bønnernes teologi

Det trinitariske udgangspunkt

Skal jeg sige det kort og overordnet, har Veit Dietrichs kollektbønner et kristologisk centrum, men det sker med inddragelse af både skabelsesteologi og Helligåndsteologi. I betragtning af, at de er skrevet på baggrund af Jesu ord og gerninger i evangelierne, er dette vel naturligt.

Men skabelsens og opretholdelsens Gud er nævnt og forudsat. 5 trin: *som har givet os dit salige ord og rigeligt velsignet vort jordiske liv .. og give lykke og velsignelse i vort kald.* 23 trin: *bevar os fra krig og fremmed herredømme .. og ikke ved vore synder giver anledning til krig eller anden straf. Reger og styr vor øvrighed således, at den ikke hindrer, men fremmer den lydighed, vi skylder dig, og at vi under et sådant styre må få velsignelse og lykke i landet.* I bønnen til 4. s. efter H3K hedder det: *Du, som ud fra din faderlige og gode omtanke lader dine børn leve under korset her på jorden og lader storm og uvejr komme over os for at nedkæmpe synden og øve os i tro, håb og bøn.* Til midfaste søndag er der en bøn, som udlægger Matt 6,33: *så vi først søger dit rige og din retfærdighed, og siden må spore din milde faderlige godhed i alt det, vi behøver til legeme og sjæl.* Og endelig 3. s efter påske: *Du, som i god og faderlig hensigt opdrager dine børn under prøvelser her på jorden.*

Guds godhed møder vi først og sidst i kristusbegivenheden. Men vi møder også Guds godhed i form af Guds jordiske gaver og goder, at han velsigner vores familie og arbejde og hverdagsliv. Samtidig møder vi i hverdagen Guds styre og forsyn i den forstand, at Gud sender prøvelser på vores vej. Han bruger de ydre lidelser, der rammer os, som sit kors til at nedkæmpe synden. Vi kan også med vores synder give anledning til krig eller Guds straf. Den tanke, at Gud opdrager sine børn gennem prøvelser og kors her på jorden, og at Gud kan sende jordisk straf og dom over os for at vinde os til sit evige liv, det er et tema i Luthers prædikener og reflekteres her i Veit Dietrichs bønner. Det er til gengæld et tema, som i høj grad er gledet ud af den lutherske prædikentradiation i vores tid.

Som nævnt er tyngdepunktet i bønnerne kristologisk. Det betyder, at stort set alle led i anden trosartikel er nævnt og udfoldet. I sin ubegribelige nåde tænkte Gud på os arme syndere og for vor skyld lod han sin enbårne Søn blive menneske, undfanget ved Helligånden og født af jomfru Maria (Mariæ bebudelsesdag). Kristus er sejrherre over synd og død og Satans tyranni (1. s i advent, 3. s. i adv). Vores legemer skal igen opstå, og vi skal alle stilles for din (Sønnens) domstol (2 s. i adv). Sønnen har nådigt hjulpet os *fri af synden og den evige død* (juledag). Nytårsdag nævnes Sønnens stedfortrædende lydighed, som stilner Guds vrede og råder bod på vores ulydighed. Stedfortrædertanken betones også i 3. S ef h3k: *og ladet ham blive menneske og dø på korset for vor skyld.* Da Kristus blev døbt, var han *belæst med alle vore synder* (Fastelavn). Kristus som forbillede på ydmyghed betones Palmesøndag. Kristus er ikke længere *fattig og elendig på jorden, men sidder ved din Faders højre hånd og er herre over alle ting* (Kristi himmelfarts dag).

Tyngdepunktet i disse bønner er inkarnationen, den stedfortrædende straf lidelse, sejrsmotivet knyttet til, at synden for Jesu skyld er fjernet, at død og Djævel er besejret, og at Kristus er den ophøjede herre over alle ting. Kristi stedfortrædende lydighed er en trøst for alle dem, der ikke kan leve op til Guds krav om fuldkommen lydighed i forhold til Guds vilje. Han er også dommeren, der skal dømme levende og døde. Kristus er både dommeren, der kan dømme til evig død, men også den, som gennem sin gerning kan tilsige os syndernes forladelse og redning fra den evige død (24. trin). Det er tydeligt, at fundamentet for vores vished i dag er Kristi gerning i fortiden, men også tilsigelsen i nutiden. Kristus er den, som med sit reelle nærvær gennem forkyndelsen, dåben og nadveren giver os syndernes forladelse og det evige liv.

Derfor handler det om, at *vi af hjertet tror dit ord, og gennem dåben og nadveren styrkes i troen fra dag til dag* (1. s efter på). Ordet er ikke blot en informationskilde, men en tilsigelse af syndernes forladelse, et nådemiddel, der skaber, hvad det nævner. Det samme gælder dåben og nadveren.

Helligånden er den del af Gud, som overbeviser verden *om synd, retfærdighed og dom* (4 s. ef på). *Giv os din Helligånd til at lede og styre os efter din vilje* (5 s. ef på) Ved Helligånden har Gud *grundet og endnu i dag skaber din kirke på jorden .. giv os din Helligånd i vores hjerter* (pinsedag, 2. pinsedag. *Væk vores hjerter ved din Helligånd, så det ikke skal være forgæves, at vi hører dit ord* (2 trin). *Gør ved din Helligånd vor tillid til din barmhjertighed fast og urokkelig i vore hjerter* (4 trin). At Gud ved Helligånden vil lede og styre, opvække og bevare vores hjerter – det er gentagne bønner i trinitatistiden.

Helligånden er i Veit Dietrichs bønner forbindelsesleddet mellem tekst og begivenhed i fortiden og lytteren i nutiden. Det er Helligånden, der skaber og nærer troen i den enkelte, som afslører den enkeltes syndighed og Guds nådes rigdom. Det er Helligånden, som skaber kirken og binder menigheden sammen i en enhed, hvor troens frugter og nådegaverne udfolder sig. Helligånden skaber vished om tilgivelsen og det evige liv, opdrager os til at leve et liv i lydighed og ydmyghed og er den, som vil oprejse os med krop og sjæl til det evige liv.

Den bevidste trinitariske teologi kommer altså ikke blot til udtryk i den afsluttende doksologi, men er integreret i de enkelte bønner.

Antropologi

Vi mennesker er *fortabte syndere*, stillet under Guds vrede og i en tilstand, hvor *synd og den onde samvittighed vil fordømme os* (nytårsdag). Vi har *grunde nok til at grue for vor synd og vor uværdighed. Vi fortabte syndere bekender, at i os bor der intet godt, og at vi overladt til os selv måtte gå til grunde i synd og evig død, fordi det, der er født af kødet, er kød og ikke kan se Guds rige* (trinitatis). Vi mennesker er *vildfarne får, og at vi af Satan og vor egen syndige natur har ladet os føre bort fra den rette vej* (3 trin). Vi *bekender, at vi er fortabte syndere, som så længe vi lever, ikke kan være uden ond vilje og tilbøjelighed til det onde* (6 trin). Synden er ikke blot en del af menneskets bagage fra undfangelse og fødsel, men er en vedvarende del af det kristne liv. *Da hver dag er så fuld af prøvelser, fristelser og farer, og at vi overladt til os selv er svage, og vor tilbøjelighed til synd er*

stor, beder vi dig ... (20 trin). Veit Dietrich beder om, at det kristne menneske må blive bevaret fra fald, men når det sker, at mennesket alligevel falder i synd, så bliver bønnen en bøn om tilgivelse og genoprettelse.

Udgangspunktet er, at mennesket er født med gudsoprøret i sig. Derfor har det brug for Kristusbegivenheden og for den tilsigelse af syndernes forladelse, der er knyttet til ordets forkyndelse og sakramenterne. Omvendelsen er denne anger og syndsbevidsthed og samtidig troen, tilliden til Kristus, som er skabt og næret af nådemidlerne. Gennem ordet gør Gud os til nye mennesker og modner og former os, samtidig med, at det kristne menneske erfarer sin fortsatte iboende syndighed.

Eskatologi

Den afsluttende doksologi i hver eneste bøn handler om vished om evig salighed. På en meget eftertrykkelig måde får Veit Dietrich dermed sagt noget om selve hovedpunktet i Luthers reformatoriske opdagelse. Målet er visheden, glæden og hvile i for Jesu skyld at være evig salig – på trods af synden som startopstilling og på trods af de mange vidnesbyrd om syndens fortsatte iboende magt i det kristne menneske. I megen moderne teologi knyttes visheden om evig salighed sammen med en afskaffelse af muligheden for evig dom. Hvis der findes en mulighed for, at et menneske af Kristus kan idømmes evig fortabelse efter døden, kan ingen længere være vis på sin frelse. Her betoner Veit Dietrich, at vi overladt til os selv måtte gå til grunde i synd og evig død. Men for Jesu skyld har vi et håb om ikke at gå til grunde. Derfor er det vigtigt, at vi *fuldt og fast tror syndernes forladelse, som ved Kristus er tilsagt os i dåben* (trinitatis). Omvendelsen, troen, efterfølgelsen og lydigheden i det kristne liv, vækst i modenhed og trosfrugter er alt sammen afgørende for vores tro, *indtil vi omsider bliver salige* (trinitatis).

Veit Dietrich-bønnernes egnethed i gudstjenesten i 2020'erne

Veit Dietrich-bønnerne har de seneste årtier været udsat for en del kritik. Der er udsendt forskellige alternative eller supplerende kollektforslag, som en del steder erstatter Veit Dietrich-bønnerne. Mens Veit Dietrich-bønnerne er gennemsyret af Luthers forkyndelse og teologi, markedsføres de nyere kollektbønner som mere vedkommende og forståelige. Nu kan manglende forståelse jo gå på to ting. For det første kan sprog og indhold være behæftet med så mange kirkelige udtryk, at de ryger hen over hovedet på folk. Den anden del af forståelighed er, om man kan acceptere den teologi, der er indeholdt i kollekterne. Hvis ikke man længere tror på evig frelse og evig fordømmelse, på omvendelsens og troens nødvendighed, på lydigheden som en del af det kristne liv, så handler den egentlige kritik måske ikke om forståelighed, men om accept.

I mine tretten præsteår fra 1992-2005 brugte jeg næsten konsekvent Veit Dietrich-bønnerne. Det skyldes, at de ramte pulsslaget i den forkyndelse, jeg gerne ville formidle som præst. Der var en dybde og et indhold i disse bønner, som gjorde dem uopsidelige. Ofte var kollektbønnerne en vigtig del af min forberedelse. Det hjalp mig til at se mulige vinkler og indgange til dagens tekster.

Mit indtryk er, at den folkekirkelige hovedstrøm har skiftet Veit Dietrich-bønnerne ud med nyere varianter. Det gælder også en del af de præster, der står i en luthersk vækkelsestradition og deler

Luthers reformatoriske indsigt. For nye kirkegængere kan disse bønner være mere letforståelige, men omkostningen er ofte, at bønnerne også er mere overfladiske og menneskecentreret om livet her og nu og det enkelte menneskes følelser og erfaringer. Denne påstand bør dokumenteres, men det må ske ved en anden anledning end i denne artikel.

Der er to udfordringer for konfirmander og nye kirkegængere. Det ene er, at bønnerne oprindeligt blev skrevet for at kunne læses som en del af huspostillen og ikke for at kunne bedes som en selvstændig fællesbøn ved gudstjenestens indledning. De fleste mennesker beder i deres personlige bønner i taltalens form i hovedsætninger, og for mange af os virker det kunstigt at bede i lange og sammenhængende bisætninger. Det er muligt diskret at ændre de lange sætninger til flere hovedsætninger og sætte flere punktummer⁴. Det giver en læsning af bønnerne, som gør, at de høres mere som en bøn. Det vigtigste er imidlertid at være så fortrolig med indholdet, at tilhørerne kan høre, at bønnerne er tilegnet som en personlig bøn.

For det andet kan der være en række kirkelige ord, som er gået ud af hverdagssproget, og som kan virke uforståelige og fremmede. I forbindelse med, at jeg omarbejdede nogle af bønnerne til flere hovedsætninger, følte jeg mig også fri til at erstatte uforståelige ord med mere brugbare udtryk. Min erfaring blev hurtigt, at det handlede om ganske få ord, og at teksten i sig selv var ganske forståelig. Det er klart, at den afsluttende doksologi, som rummer treenighedslæren, ikke er umiddelbar forståelig. Men det er indledningen til Johannesevangeliet jo heller ikke. Min pointe er, at uviljen mod Veit Dietrich-bønnerne mere handler om teologi end om pædagogik. De sider ved luthersk teologi, som er i modvind i moderne teologi, er for mig at se den primære grund til, at Veit Dietrichs-kollekterne i disse år erstattes med andre bønner.

Det overordnede spørgsmål er, om en gudstjeneste skal give et svar på menneskers umiddelbare erkendte og følte behov. Eller om forkyndelsen skal afsløre, at der er et bagomliggende problem, menneskers grundlæggende gudsoprør og den grundskyld, som er en del af vores menneskelighed, sådan at evangeliet forkyndes som et svar på selve syndens problem og ikke blot syndens symptomer. I praksis kan det betyde, at kollektbønnerne i første omgang for den udenforstående kan vække spørgsmål og modsigelse, men at teksten og forkyndelsen forhåbentlig kan kaste lys over den indledende kollektbøn. *Ved Helligåndens hjælp*, ville Luther og Veit Dietrich tilføje.

⁴ Som eksempel vil jeg gengive Veit Dietrichs kollektbøn til Trinitatis søndag i min sproglige redigering til lidt flere hovedsætninger.

Herre, vor Gud, himmelske Fader!

Vi fortabte syndere **bekender**, at i os bor der intet godt.

Overladt til os selv måtte vi gå til grunde i synd og evig død.

For det, som er født af kød, er kød og ikke kan se Guds rige.

Men vi **beder** dig: Vær os nådig og barmhjertig.

Send din Helligånd ind i vore hjerter for din Søns, Jesu Kristi, skyld.

Gør os til nye mennesker, så vi fuldt og fast tror syndernes forladelse.

Det, som ved Kristus er tilsagt os i dåben.

Lad os dag for dag vokse i kærlighed til vor næste og i al god gerning,

indtil vi omsider bliver salige ved din søn, Jesus Kristus, vor Herre,

som med dig lever og regerer i Helligåndens enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Endelig vil jeg nævne, at hver gudstjeneste er en helhed, og Veit Dietrich-bønnerne må ses i sammenhæng med de bønner, der bliver bedt i fællessangen og kirkebønnen. Bøn er også at forholde sig til Gud som den nære fortrolige Abba, og til Kristus som broder og ven. Dette har vi mulighed for at gøre i kirkebønnen, hvor man kan bede for alle de emner, som menigheden ønsker, skal være en del af den pågældende søndags fællesbøn. For tiden (maj 2020) må vi bede for coronakrisen, for de ældre i menigheden, som er isolerede, for sundhedspersonalet, for de syge, de arbejdsløse, de bange. Jeg gjorde det også til en tradition at holde en lille pause i bønnen, hvor hver enkelt i stilhed kunne nævne særlige bedeemner for Gud.

I norske Landstads salme: Gud lad dit ord i nåde lykkes, nævner han evangeliets lys: *Det var som tabt, men er genfundet*. Jeg har forstået, at han hermed hentyder til den tåge og uklarhed, metodismens vækkelsesbølge hyldede Norge i. Men pointen er: Det er ingen selvfølge, at vi lever i *denne salige tid, da vi kan høre dit hellige evangelium*. Jeg tror selv, at Veit Dietrichs bønner kan være med til, at vi bevarer evangeliets lys hos os. Dette er også den bagomliggende pointe bag min præsentation i denne artikel.